

20 april 2022

Uitgave van de Leido Academy, het thema-netwerk voor LevenLang Leren

De Staat van het Onderwijs Kanttekeningen bij het hoger onderwijs onder de loep En wat vragen...

1 Inleiding

Kortgeleden kwam de jaarlijkse 'De Staat van het Onderwijs' uit, met allerlei beschouwingen van de inspectie rond het onderwijs in ons land, dwars door alle sectoren heen. Het was eigenlijk niet meer dan logisch dat 'rekenen, taal en basiskennis' het grote nieuws haalden, gelet op de daling in de prestaties die daarbij worden geleverd. Maar er staat natuurlijk veel meer in, als verplicht leesvoer voor iedereen zich op een of andere wijze bezighoudt met beleid, strategie en plannen, binnen hogescholen en elders. We nemen aan dat de onderwijskoepels binnenkort met hun eigen rapport komen en de passages die aan het hbo dan wel wo zijn gewijd daarin opnemen, samen met hun commentaar. Wellicht ook met allerlei voorstellen voor verbetertrajecten als ze zich in bepaalde kanttekeningen herkennen.

Het ligt echter voor de hand dat, zoals dat elke jaar het geval is, beide koepels met een eigen plan van aanpak komen, gebaseerd op – zeg maar – de recente beleidsnotitie die OCW heeft laten verschijnen over de toekomst van het hoger onderwijs. Het hbo heeft daarbij meteen gekozen voor een positionering ten opzichte van het wo, met als doel dat de status van het hbo wordt verbeterd zoals meer vwo'ers zich gaan inschrijven voor hogescholen, met overheveling van sterk praktijkgerichte wo-opleidingen naar het hbo en met een budget voor praktijkgericht onderzoek. Het is dan best interessant om te bezien of de inspectie hieraan kan bijdragen, in een bepaalde context.

Van onze kant hebben we ons daarom gebogen over de paragrafen met constatering en aanbevelingen. Dat heeft geleid tot onderstaande beschouwingen. De tekst van het rapport wordt in de kaders gegeven.

1 Reflectie

Opleidingen voldoen aan de basiskwaliteit en de kwaliteitszorg is op orde. Instellingen hebben zich het afgelopen jaar ingezet om tijdens de coronabeperkingen het onderwijs zo goed mogelijk doorgang te laten vinden. Toch vinden studenten het onderwijs op afstand minder motiverend en uitdagend. Voor instellingen liggen er uitdagingen in het invullen van (alternatieven voor) praktische onderdelen, de realisatie van sociale binding, het ontwikkelen van een nieuwe interactieve didactiek die past bij online onderwijs en het vormgeven van aangepaste fraudebestendige toetsing. In deze situatie is veel informatie nodig om (landelijk) gerichte maatregelen te kunnen treffen.

Het gaat hierbij om de laatste zin, dus de mogelijkheid om landelijk afspraken met elkaar te kunnen maken, als hogescholen (en universiteiten) over hoe die uitdagingen zijn te tackelen. Dat vindt de inspectie van belang, voor het geval we straks toch ook weer te maken krijgen met een pandemie, met een situatie dat studenten zoveel mogelijk thuis moeten studeren. Anders gezegd, heeft men als hogescholen nu zoveel informatie verzameld over de aanpak, de vormgeving en de effectiviteit van allerlei scenario's dat op basis daarvan kan worden gehandeld? De overheid kan dan ook sneller en beter inspelen op zo'n situatie, met aanvullende maatregelen, en dus ook budgetten.

Ons lijkt het ook dat de VH voor dergelijke alternatieven in de komende tijd met publicaties kan komen, om op basis daarvan preventie-trainingen voor de betrokkenen te zorgen.

Er zijn lacunes in de informatie over kwaliteit van het hoger onderwijs omdat veel visitaties in 2020 uitgesteld moesten worden. Opleidingen hebben veel onderwijs geëvalueerd maar deze informatie is meestal niet beschikbaar voor externen. Zo ontbreekt een breed beeld over de kwaliteit van afstandsonderwijs. Als visitaties en accreditaties door (zullen) gaan, is het onzeker of al het onderwijs wel wordt betrokken. Visitatierapporten geven sowieso geen systematisch, expliciete informatie over de kwaliteit van de begeleiding van studenten.

Deze passage raakt aan een lastige problematiek nl. het inzicht kunnen krijgen in de effectiviteit van maatregelen die zijn getroffen, alleen maar op basis van informatie die de opleidingen zelf kunnen en misschien ook wel willen geven. Er spreekt toch wel een soort wantrouwen uit, door een organisatie die wordt geacht in formele zin namens de overheid na te gaan of er binnen de afgesproken kaders voor het aanbieden van onderwijs wordt gebleven. Kennelijk zijn er signalen die voor die twijfels zorgen. Die zouden dan vooral te maken hebben met de begeleiding van studenten en dan zeker 'op afstand'. Bij online-onderwijs is moeilijk na te gaan wat er mogelijk is, wie het moet en mag gaan uitvoeren, en wat de effecten zijn.

De Inspectie lijkt erop te hinten om in de visitatierapporten (en dan specifiek bij het bezoek van de NVAO-panels) na te gaan wat er gebeurt aan begeleiding en hoe die aanpak uitwerkt. Een panel van studenten en alumni lijkt daarbij voor de hand te liggen.

Ook andere gegevens ontbreken: opleidingsrendementen komen niet aan de orde in visitatierapporten en mede daardoor ontbrak afgelopen jaren het zicht op verschillen tussen instellingen in opleidingsrendementen. Er is op dit moment geen eenduidig landelijk zicht op de studievoortgang van studenten tijdens de coronapandemie. Wat we wel weten over onderwijsdeelname en studievoortgang wordt door studenten anders ingeschat dan door instellingen.

De inspectie gaat daarop nog wat verder door, als het gaat om gegevens die meer inzicht bieden in de effecten van bijvoorbeeld een pandemie. Kennelijk is men niet overtuigd door de signalen die door de instellingen zelf zijn afgegeven, bijvoorbeeld over het aan boord blijven van studenten. Maar of dat komt door het niet toepassen van een bindend studieadvies, het ontbreken van alternatieven, het blijven studeren in de hoop dat het beter gaat of door aanpassingen in het programma met andere vormen van toetsen (lastig te monitoren), dat is kennelijk niet duidelijk. Anders gezegd, het blijven studeren en als student geregistreerd blijven staan, is mogelijk wat anders dan het niet kunnen doen van allerlei eenheden die van belang zijn.

2 Governance en naleving

Meldingen over termijnen, proctoring en afstand houden

Door de coronamaatregelen werd het voor instellingen gecompliceerder om wet- en regelgeving na te leven. Zo bevat de onderwijs- en examenregeling (OER) bepalingen over de vorm van het onderwijs en de inrichting van de toetsing waaraan instellingen geen uitvoering meer konden geven. Het ministerie van OCW en de koepels hebben afspraken gemaakt over de uitgangspunten in deze overmachtssituatie en vastgelegd in een servicedocument (OCW, 2020). Bij instellingen waarover wij meldingen ontvingen, zijn we nagegaan of de instellingen conform die richtlijnen uit het servicedocument handelden. De helft van de meldingen die de inspectie vanaf maart 2020 kreeg, betrof de termijnen waarbinnen instellingen reageren op vragen of klachten van studenten. Ongeveer een vijfde van de meldingen betrof meer inhoudelijke zaken rond de kwaliteit van het onderwijs en de toetsing. Daarnaast ontvingen we meldingen van studenten over proctoring. Eind 2020 en begin 2021 kwamen meldingen binnen over het niet naleven van de afstandsregels.

Er wordt hier een opsomming gegeven van de klachten die zijn binnengekomen. Er zou een aanvullende analyse nodig zijn om te kijken wat de correlatie met de gevolgen van de pandemie is geweest. Maar belangrijk is uiteraard hoe de instellingen alles uiteindelijk hebben afgehandeld.

Betrokkenheid medezeggenschap

In het servicedocument staat dat het van groot belang is om de medezeggenschap goed te betrekken, wanneer instellingen door coronabeperkingen afwijken van interne regels. Bestuurders melden dat zij zowel de centrale medezeggenschap als de opleidingscommissies vroeg en intensief betrokken bij de aanpassingen in het onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2020a). Zij ervaren

de opstelling van de medezeggenschap positief, constructief en flexibel als bijvoorbeeld de OER moest worden aangepast. Andersom waren ook de bevroegde opleidingscommissies vaak positief over de communicatie met het bestuur en management. Zij voelden zich voldoende betrokken en hun adviezen werden vaak serieus genomen. De mate waarin de opleidingscommissies zelf initiatief namen of met hun achterban communiceerden, wisselde.

Dit betreft een positieve conclusie over de wijze waarop veranderingen binnen de instellingen met elkaar zijn gecommuniceerd en tot stand zijn gekomen.

Lessen uit crisismanagement

Besturen benadrukken het belang van een goede interne communicatie in crisissituaties: directe lijnen, het herhalen van berichten, heldere informatie op de website en de mogelijkheid voor betrokkenen om vragen te stellen en expliciet te reageren op onjuiste informatie die binnen de instelling rondgaat. Verschillende instellingen gaven het voorbeeld dat zij door veel en persoonlijk met studenten te communiceren over proctoring, tot een voor ieder acceptabele en praktische oplossing konden komen.

Ook hierbij heeft de Inspectie bij het vragen hierna vanuit de hoek van de bestuurders de boodschap gekregen dat goed communiceren van wezenlijk belang is. Ook zijn ze van mening dat de gekozen oplossingen effectief waren, en gedragen werden door alle belanghebbenden.

Als belangrijk aandachtspunt noemden bestuurders dat het ook in een crisis van belang was de langetermijneffecten van hun maatregelen in de gaten te houden, en tijdig weer terug te gaan naar de gebruikelijke communicatie- en besluitvormingskanalen. Die lessen van goede communicatie en besluitvorming hadden instellingen deels geleerd uit een eerdere crisis in 2019 en 2020: de cyberaanval op de universiteit in Maastricht. Hoewel de aandacht voor risicomanagement niet nieuw was, hebben zowel cybercriminaliteit als corona de instellingen opnieuw geconfronteerd met de vraag hoe ze zich voor moeten bereiden op externe dreigingen, en het beperken van de gevolgen. Een belangrijke les uit beide crises is dat samenwerking cruciaal is, niet alleen binnen de instelling, maar vooral ook met elkaar en alle belanghebbenden in het ho; instellingen kunnen dit niet alleen.

Helder, zoals het hier wordt gesteld. Veel leereffecten dus.

3 Rechtsstructuren van ho-instellingen

De bevoegdheid tot het verlenen van graden (associate degree, bachelor, master, doctor) is op basis van de WHW aan een specifieke rechtspersoon toegekend. Het is mogelijk om delen van het onderwijs door een andere rechtspersoon te laten verzorgen, binnen de regelgeving rond de zogenaamde uitbesteding. De juridische structuren van onderwijsinstellingen zijn soms zeer complex en de regelgeving rond uitbesteding is niet eenduidig.

Hierdoor is het onduidelijk wie verantwoordelijk is voor de kwaliteit van het onderwijs en de naleving van de WHW. Als zich problemen voordoen, weten studenten, inspectie en NVAO niet of, en welke rechtspersoon inspectie van het onderwijs aangesproken kan worden.

Hierbij wordt de toon al een heel stuk zorgelijker. Het betreft een constructie die al jarenlang speelt, en ook mede wordt gevoed door de discussie over hoe een bekostigde instelling private activiteiten mag initiëren, ontplooiën en uitvoeren. Daarbij wordt ook veelal een andere organisatie ingeschakeld, onder een ander bestuur, al kan het ook onder hetzelfde management. In dat laatste geval kan het een private organisatie betreffen, zodanig dat deze met de bekostigde instelling een 'tweeling' vormt. Maar er zijn ook constructies mogelijk om die private activiteiten 'gewoon' onder de vlag van de bekostigde onderdelen vorm te geven.

De private instellingen die geaccrediteerde opleidingen aanbieden, kennen vaak netwerken waarbinnen ze afspraken maken over wie welke onderdelen verzorgt. Ook hebben veel van deze aanbieders zich verenigd onder een rechtspersoon, met nog wel eigen licenties, om het daarmee mogelijk te maken effectief over en weer een vorm van dienstverlening te hanteren. Maar, en daar zal de Inspectie ook op doelen, dan is niet altijd voor de student helder namens wie een bepaald onderdeel wordt verzorgd en waar hij of zij moet zijn als er vragen zijn over hetgeen binnen een opleiding dient te worden gedaan.

In de formele context is het zo dat instellingen onder alle omstandigheden de verantwoordelijkheid dragen voor hun opleidingen en de aanverwante activiteiten, ook als er voor bepaalde zaken en onderdelen een beroep wordt gedaan op externe partners. Maar nu stelt de Inspectie – en mogelijk gaat er ook een bepaalde suggestie van uit – dat het niet altijd duidelijk is wie ervoor zorgt binnen de instelling dat hierop een duidelijke controle is, wie de overeenkomsten sluit en wie kan ingrijpen als er zich problemen voordoen. Maar het kan ook inhouden dat op die wijze een programma sterker wordt neergezet. Daarvan kunnen andere opleidingen weer leren.

Men zou de arrangementen en de onderliggende samenwerkingsovereenkomsten (contracten) onder de loep kunnen gaan nemen. Deze zouden, zonder alle zakelijke details, in ieder geval door een instelling in het jaarverslag moeten worden opgenomen, met daarbij een opsomming van de onderdelen die zijn uitbesteed. Ook de redenen daarvoor zijn nodig voor een beoordeling van de constructie, om mede te bezien wanneer de uitbesteding kan worden teruggedraaid.

Ook samenwerkingsconstructies tussen onderwijsinstellingen leiden tot onduidelijkheid over verantwoordelijkheden en leiden tot onduidelijke voorlichting aan studenten. Dit geldt vooral als deze zijn vormgegeven in een eigen rechtspersoonlijkheid.

Er wordt dus nog even de nadruk gelegd op een vorm waarbij meerdere instellingen specifiek voor het verzorgen van opleidingen een rechtspersoon gebruiken. Daarbij kan die rechtspersoon geen formele licentie voor opleidingen hebben, en moet men leunen op een van de 'aandeelhouders'. Maar misschien is een andere instelling wel een soort onderaannemer, om het zo te zeggen.

Het lijkt ons dat het niet moeilijk is om hier verder onderzoek naar te doen. Met deskresearch en analyses van websites en aanvullende communicatiekanalen is vrijwel alles zichtbaar te maken. Misschien iets voor een afstudeeropdracht? Niet om allerlei conclusies te trekken, want dat mag de overheid doen, maar wel om de grote lijnen van de constructies in beeld te brengen.

4 Naleving Wet bescherming namen en graden hoger onderwijs

Organisaties mogen niet zonder meer de naam universiteit of hogeschool gebruiken, of graden verlenen. Dit is sinds 1 juni 2017 geregeld in de WHW, met als doel het tegengaan van misleiding van (aspirant-)studenten en werkgevers. Sinds de wetswijziging heeft de inspectie ruim zestig signalen van mogelijke overtredingen afgehandeld. Het merendeel van de signalen ging over niet-erkende onderwijsorganisaties, maar een deel van de signalen ging over erkende hogescholen en universiteiten. Bij zes van de ruim zestig signalen heeft de inspectie een openbaar boeterapport opgesteld, waarin melding wordt gedaan van een overtreding door het onterecht gebruik van de naam universiteit of hogeschool en om het onterecht verlenen van graden. Het ministerie van OCW kan op basis van zo'n inspectierapport een boete opleggen. Bij de overige signalen is het probleem in overleg opgelost, of bleek dat er geen sprake was van een overtreding.

De inspectie spreekt hier over het krijgen van signalen en het daarop reageren. Dat suggereert dat men niet zelf actief op zoek is naar het gebruik van beschermde namen van instellingen en graden. Dat kan best worden geïnitieerd. Misschien ook weer iets voor iemand die moet afstuderen.

Het probleem is vaak dat er aanbieders zijn die proberen een formulering te gebruiken die veel suggereert maar net niet over het randje gaat bij een verdere analyse. Het inzetten van het begrip 'hbo-niveau' is een beruchte. Met de invoering van het NLQF kan het nog veel ingewikkelder worden, met iets zoals: 'Onze opleiding is terug te vinden op niveau 5, alwaar ook de Associate degree is gepositioneerd'. Het zou goed zijn als er wordt nagedacht over het kunnen ingrijpen als er in de context van het afgestoken verhaal suggesties worden gedaan die in een bepaalde richting wijzen en dus niet de formele kant op.

Eenzelfde soort problematiek duikt op als er door bekostigde instellingen wordt gewerkt met het opknippen van formele opleidingen in stukken – nu vooral in de markt gezet als 'micro-credentials' en het uitreiken van certificaten. Op allerlei websites die het hbo en wo hiervoor gebruiken wordt namelijk het niveau van een dergelijk certificaat gekoppeld aan dat van de bijbehorende opleiding en dan ook aan de graad. Zo zijn er instellingen die stellen dat een bepaalde module 'op bachelor-niveau wordt gegeven'. Dat gebeurt dan ook voor stukken uit het tweede jaar, om maar een voorbeeld te noemen.

De wet- en regelgeving is ook niet duidelijk als het gaat om de interpretatie van het begrip buitenlandse wettelijke regeling. Dat is naast de NVAO-accreditatie de enige wettelijke grondslag waarop graden in Nederland mogen worden verleend. Eén signaal heeft de inspectie om deze onduidelijkheid in de wetgeving niet kunnen beoordelen. Besluitvorming over andere cases is in deze onduidelijke situatie voorlopig opgeschort.

De inspectie doelt hierbij op het volgende: *'Buitenlandse Bachelor- en Mastergraden: deze mogen in Nederland verleend worden op grond van een buitenlandse wettelijke regeling. Dit is een wettelijke regeling in een land (niet zijnde Nederland), op grond waarvan in dat land een graad mag worden verleend. Er moet dus sprake zijn van een regeling die van overheidswege geldt'*.

Dat werd vroeger de U-bocht-constructie genoemd. Instellingen alhier leunen op een licentie van een buitenlandse aanbieder van formele opleidingen die volgens de eigen nationale regels elders onderwijs mogen laten geven en op basis daarvan ook het nationale getuigschrift kunnen uitreiken. Dat kan vooral in landen waar de instelling een 'degree awarding power' heeft en dus zelf kan bepalen of en hoe een graad wordt toegekend.

Dat houdt in dat de (buitenlandse) graad Bachelor of Master door een Nederlandse instelling wordt uitgereikt, in ons land dus, onder Nederlands recht. Maar je kunt dan alleen maar in het diploma-supplement zien dat het gaat om een buitenlandse graad. Het is een van de consequenties van het Bolognaproces, het accepteren van gemeenschappelijke internationale namen. En ook van onze drive om zoveel mogelijk Engelse termen te gebruiken...

We denken dat hiervoor wel oplossingen te vinden zijn. Zet een denktankje aan het werk en dan rolt er wel iets moois uit.

5 Handhaving complex, soms onmogelijk

De wet- en regelgeving sluit niet meer goed aan op de huidige praktijk in het ho (Inspectie van het Onderwijs, 2020d). Open normen in de WHW zijn niet te interpreteren in de geest van een wet uit een tijd dat online- of internationaal onderwijs nauwelijks voorkwam. Dat wordt bijvoorbeeld zichtbaar bij instellingen die onderwijs in het buitenland willen verzorgen met een Nederlandse graad op basis van de 25-procentregel. Deze regel houdt in dat studenten minimaal 25 procent van hun onderwijs in Nederland moeten volgen. Als instellingen die 25 procent online vanuit Nederland aanbieden, hoeft de buitenlandse student niet naar Nederland te reizen. In feite wordt dan het gehele onderwijs in het buitenland gevolgd, en is de procedure met de bijbehorende kwaliteitswaarborgen voor het verzorgen van onderwijs in het buitenland met een Nederlandse graad, zoals in de wetgeving voor transnationaal onderwijs staat, vermeden. Het ontbreekt de inspectie, net als bij de het begrip buitenlandse wettelijke regeling aan handvatten om hierover uitspraken te doen.

Mooie aanzet voor discussies. Gaan die er komen? Het lijkt ons dat er zeker handvatten zijn te ontwerpen, voor een mooie e-bike van de inspectie. Maar dan moet de overheid ook wel willen meewerken en geen blokkades opwerpen, aangereikt door belanghebbende organisaties.

6 Regelgeving joint degree biedt onvoldoende kwaliteitsborging

Ook ten aanzien van de joint degrees is de wet- en regelgeving verouderd. De WHW geeft instellingen de mogelijkheid samen met (buitenlandse) partners, opleidingen of afstudeerrichtingen te verzorgen (een joint programme). Deze opleiding leidt tot een gezamenlijke graad (joint degree), of twee of meer afzonderlijke graden (double/multiple degree). Instellingen kunnen in de samenwerking met buitenlandse partners en de daar geldende regelgeving op sommige onderdelen afwijken van dat wat gebruikelijk is. De WHW geeft geen duidelijkheid in hoeverre dat is toegestaan.

Het gaat er dus om dat systemen, wetten, regelingen en kaders niet internationaal zijn geharmoniseerd. Elk land kent een eigen aanpak, al is het maar met wat wordt verstaan onder 'hoger onderwijs' (ook vaak verward met 'tertiair onderwijs').

De inspectie wil dus weten wat anders mag en wat binnen de marges van de wet alhier kan worden aangepast – net zoals dit mogelijk in dat andere land moet gebeuren. Er zullen redenen voor zijn, en het lijkt erop dat het soms moet omdat er anders geen samenwerking mogelijk is.

Met de discussies over de Europese Universiteiten en daarbij passende diploma's zal dit punt zeker meer aandacht gaan vragen.

Het gaat er ook om wat de rechten zijn die aan een joint degree kunnen worden ontleend. Dus mag iemand met zo'n diploma zonder meer doorstromen in Nederland naar een hoger niveau? Interessante vraag. We nemen aan dat OCW hiervoor een denkbeweging in gang zal gaan zetten. Ze moeten wel...

Ook de voorwaarden die worden genoemd in het rapport over het Bolognaproces uit 2012, bieden geen helderheid (Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2012). De NVAO gaat ervan uit, hoewel de WHW daar niet expliciet in is, dat deze joint degrees moeten worden geaccrediteerd en heeft daartoe een protocol opgesteld. De onduidelijkheid in de WHW leidt tot onzekerheid voor instellingen. De inspectie kan niet vaststellen of de instelling zich al dan niet aan regelgeving houdt. Dit is een onwenselijke situatie, omdat de bepalingen in de wet zijn bedoeld als kwaliteitswaarborg en als bescherming van studenten.

Het klopt dat de WHW wel uitgebreid ingaat op het verzorgen van een gezamenlijk programma en in voorkomend geval het verlenen van een gezamenlijke graad, maar niet verplicht stelt dat de vervlechting op voorhand dient te worden 'geaccrediteerd' of dat dit gebeurt als de Nederlandse opleiding weer aan de beurt is voor een NVAO-beoordeling (of als de buitenlandse partner onder de loep wordt genomen en de Nederlandse instelling mede verantwoording moet gaan afleggen). We nemen aan dat de inspectie graag ziet dat de samenwerking en de daarbij behorende afspraken in de accreditatie worden meegenomen, met als gevolg dat er ook een vorm van controle mogelijk is. Dit is de tekst die de NVAO op haar website vermeldt:

De European Approach geldt voor aanvragen met buitenlandse instellingen en joint programmes waarvoor de volgende definitie is afgesproken: Joint programmes are understood as an integrated curriculum coordinated and offered jointly by different higher education institutions from EHEA countries, and leading to double/multiple degrees or a joint degree.

Joint programmes kunnen tot verschillende wijzen van graadverlening leiden: twee diploma's (double degrees), meer dan twee diploma's (multiple degrees) of één gezamenlijk diploma (joint degree) zijn mogelijk (zie ook de internationale ECA-website over joint degrees)

De Nederlandse wetgeving maakt het mogelijk om een joint degree te verbinden aan zowel een opleiding als aan een programma (afstudeerrichting) binnen een opleiding. Een joint programme van een wo-instelling en een hbo-instelling met een double degree is niet mogelijk. Indien het joint programme uitsluitend door Nederlandse instellingen wordt uitgevoerd, mag enkel een joint degree worden toegekend aan het joint programme (artikel 7.3c lid 2 WHW). Een double of multiple degree is enkel mogelijk wanneer het een joint programme samen met een buitenlandse instelling betreft (artikel 7.3c lid 3 WHW).

Het klopt dat de regeling, en dus afspraken die de NVAO noemt, stamt uit 2012. Overigens is de ECA het resultaat van een project dat is uitgevoerd met Europees geld, derhalve niet direct vallend onder het Bolognaproces, zijnde de vorming van de European Higher Education Area. Voor de EHEA worden vooral de European Standards and Guidelines (ESG) gebruikt. Bovendien is ENQA de formele partner namens de accreditatieorganisaties in dit Bolognaproces. In 2012 werd eveneens namens die organisatie een rapport uitgebracht:

https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/ENQA_wr_19.pdf

Verder was er in 2017 een internationale conferentie waarbij ook de NVAO een presentatie gaf over de Nederlandse situatie, met een verslag:

<http://ipsa2017.mruni.eu/wp-content/uploads/2018/03/EJMBSM-Conference-2017-FINAL1.pdf>

Hierbij moet in alle eerlijkheid worden vermeld dat in deze organisaties en bij deze rapporten de NVAO een sterk leidende rol speelt in de aansturing. Het toont de kracht van hetgeen hier is opgebouwd en de expertise die men elders graag gebruikt.

Het zal handig zijn om dit verder uit te zoeken, mede door de NVAO. Het simpelste is uiteraard om het programma, ook al is het met inbreng van anderen ontworpen en worden delen samen verzorgd of aan elkaar uitbesteed, als zodanig te accrediteren en om de zes jaar te laten herbeoordelen. Geef de graad zoals die er is in Nederland (want die kan in dat andere land best een andere naam en/of toevoeging hebben) en vermeld in het diplomasupplement de gegevens die verder nodig zijn om iedereen duidelijk te maken hoe alles in elkaar steekt.